

ÇENGİZ'İN SOYU VE KENDİSİNE YAKIN KABİLELER (x)

Çengiz'den evvel Moğolca konuşan kavimler sıfatıyla Amur Nehri üzerinde, onun kuzey ve güneyde, keza deniz kenarında biten köşesinde yaşayan kavimler gelmektedir. Bunların en güney kısmı Kidanlar, Hitaylardır. Gerçi bunlardan kalan dil vesikaları iyice öğrenilmiş değildir. Fakat mevcut vesikaların okunan kısımlarındaki şahıs ve coğrafya isimlerinden Kidan yâni Kıtayların doğrusu Moğolcaya yakın bir dilde konuştukları anlaşılıyordu. Bunların daha şarkında, daha milâddan evvel 200 senelerinde Onay yahud Onhu'lar yaşamakta idi ki, Mançu kavimlerinin cedleridir.

Çengiz ve oğulları zamanında muayyen şeklini alan Moğol dili ile konuşan kavimler, Şivey kavimleri idi. Bunlar Amur Nehri kuzeyinde, şimdiki Çita ile Blagovikişki arasında, yâni bugün Rusya'ya ait yerlerde yaşıyorlardı. Bunlar kalabalık bir kütle idi. Bunların arasında Mengü isminde bir zümresi vardı; bunun sonradan Moğol ismini alan kavim olduğu anlaşılmaktadır. Moğol dilinde konuşan bu kavimlerin içtimaî teşekküllerinde Türklerinden farklı cihetleri olmuştur. Bilhassa inek yerine domuzu ehliştirmişlerdir. Kayalara yaptıkları resimlerde de bu domuz resmi pek fazla gözükmektedir. Fakat əralarında hayat tarzları itibariyle Türk oldukları görülen Kumukhlar, Urenkhaylar ve Su Tatarları denilen kavimler vardı.

Bu kavimler çok eski zamanlarda, yâni M.Ö. asırlarda vaki mecburî muhacretlerden buralara gelerek yerleşen ve Moğol dilini alan kavimlerdi. Kumukhlara gelince; bunların "T'u-kiu'larla aynı nesilden gelen ve Kidanlardan başka hayat süren bir kavim olduğu kaydedilmiştir. Bunlar beş kabile imiş; Nu-he, yahud Kumusi veya sadece Hsi, sonra da Muha-fey ve Bayançu isimlerinde idiler. Bunlardan Hsi'lerin "Kay" oldukları, Bayançu'ların da "Bayandır" oldukları anlaşılmaktadır. "Urenkhay" Beyaz Kay demektir. Bunların Yenisey havzasında oturanları zamanımızdaki ahfadı gibi Türkçe konuşmuşlar. Fakat Şiveyler arasında yaşayan Kumukh (Si/Hsi ve Bayançu) lar ise asırlar zarfında Moğolca konuşmuş görünüyorlar.

Bu kavimlere ait Çin kaynaklarını tetkik eden Prof. Vasiliev, Mengü, Hsi ve Kumukhların garpta, yâni Yenisey-Selenga taraflarında yaşayanlarının Türkçe

(x) Çengiz Han (1155-1227), İÜEF Tarih Bölümü, Umumi Türk Tarihi Kürsüsü, 1969-1970 Kış Sömestresi Ders Teksiri, İstanbul 1970 s. 18-22.

konuştuklarını, Amur nehrinde yaşayanların ise Moğollaşmış olduklarını ileri sürmüştür. Çengiz Han'ın zuhurundan evvel bu Mengu isimli kavmin reisleri, XII. asrın ilk yarısından pek kuvvetlenmişler. Onlar 1139 senesinde Cucenleri mağlup ettiler. 1147 senesinde Cucenler Amur nehrinin kuzeyindeki 27 kaleyi bu Mengu kralına bırakmak mecburiyetinde kaldılar. Moğol rivâyetlerinde Cucenlerle harbeden Moğol'lardan bahsedilmektedir. Vladamirtsov bunları Reşideddin ve Gizli Tarih'te isimleri geçen Çabul Han ile Çutula Han'ın faaliyetleri olarak tanımaktadır. Grum Garjimaylo da bu fikri kabul etmektedir.

Amur nehrinde yaşayan Şivey ve Muke kavimlerine dair "Cucenlerin Altun Memleketi tarihine ve komşuları'na ait yakında neşrettiği araştırmalarında V.E. Lavritsef (İstoriî Sibiri, 1, 1968 s. 320-342, bilhassa 334-35). Cucenleri Amur sahasında 27 kaleyi kendilerine vermek mecburiyetinde bırakan Mangu yahud Menguların Çengiz'in ecdadı oldukları fikrine hiç yanaşmıyor. Herhalde Çengiz'in cedleri olan Çabul Han ve Qutula Han'lar, Cucenlerle harp etmişler iseler de, onlar Amur nehri kıyılarında yaşayan Mengu, Manguların reisleri değil, Orhun, Selenga ve Yenisey havzasında yaşayan Tayciyut ve Kırgızların reisleri olmuşlardır. Yani onlar da Cucenlerle harp etmişler ve Cucenler Boyurnor taraflarında yaşayan Tatarlarla araları açıldığı vakit, bu batı Mengularına dayanmak mecburiyetinde kalmışlardı. Mengular, hem Amur nehrindeki Doğu Mengularıyla, hem de Selenga-Yenisey havzasındaki Mengularla temasta bulunmuşlar ve kendilerine itaatsizlik gösteren, gerçekte ise Cucenlerin askeri olan Tatarları takip ederken onların yardımlarından istifâde etmişler. Bu şekilde nihayet 1194 senesinde Kirayitlerin reisi Ong Han, Tatarların reisi Sayın Tegin ve Temuçin, yani sonraki isimle Çengiz, Cucenlerin müttelikleri sıfatıyla tarih sahnesine çıkmışlardır. Prof. Vasilev'in Uzakdoğu ve Amur havzasındaki kavimlerin tarihine dair 1858 de neşrettiği eserinde, Menguları ikiye ayırarak Çengiz'i ve cedlerini bunların, Yenisey havzasındaki Moğolların reisleri sıfatıyla gösterirken isabet etmiştir. Buna delil, Cüveynî'de zikrolunan Selenga ve bir haberdir.

Ögedey Kaan zamanında, sonradan Orhun Kitâbelerinin bulunduğu Karakurum-Koşu Tsaidam sahrasındaki bir kuyudan kitabelerle dolu taşlar bulunmuş. Bunları kimse okuyamamış. Fakat Kidanlardan birisi bu yazıyı okumaya muvaffak olmuş. Burada Uygurların meşefine dâir meşhur rivâyetler tafsilâtıyla anlatılmış imiş. Bunu Cüveynî kitabının 1. cildinde s. 40-43 de anlatmıştır. Burada Orhun nehrinde iki ağacın arasında bir dağ zuhur edip, bu dokuz ay on gün içerisinde şişerek, nihayet içinden beş prensin doğduğu anlaşılmıştır. Bunların en küçüğü olan Buku Han umumî hükümdar olmuş, kardeşlerinden Sungur Tegin'i 100.000 asker ile Moğollar ve Kırgızlar tarafına göndermiştir. Koru, yahud Kutur Tegin Tangut tarafına, Tüngök Tegin'i Tibet tarafına yine o kadar askerle gönderdiği, kendisinin ise 300.000 askerle Hitay memleketine gittiğini yerine dördüncü kardeş Ortegin'i bıraktığı anlatılmış. Demek ki, Sungur Tegin'i batıya Moğollara karşı gönderirken bu Moğollar Kırgızlarla beraber, yani Yenisey havzasında yaşamışlar.

Bu hikâyeler, Oğuz Destanında, Oğuz'un fütûhatına iştirak etmeyip ona karşı savaşılan üç amcasının, sonraları Moğolistan tesmiye olunan Orhun taraflarına kaçmak mecburiyetinde kaldıklarına dair olan rivâyetle bağdaşır. Bunlara Oğuz Han "Mung ol" ismini vermiş Mun'un manâsı "bunlu", yâni mağmun; kaygılı, kederli demektir. Oğuz da onlara "işte siz artık Türkistana gelemezsiniz. Burada kaygı içerisinde yaşarsınız" demiş imiş. Elbette bu Moğolların bir kısmı Yenisey-Selenga sahalarında kaldığı gibi, diğer kısımları daha uzaklara, Amur nehrinin aşağı kısımlarına gitmiş olurlar. Heihalde Plano Karpini ve Rubruk'un zikrettiği Su Tatarları, şimdiki Habarovsk ve Viladivostok taraflarında yaşadıkları Çin kaynaklarından anlaşılan ve Çinliler tarafından Karasu Moğolları tesmiye edilen kavimleri de olmuştur. Fakat ne Çengiz ve ne-de onun babaları bu taraflarda yaşamış ve bu Şiveyler arasında yerleşen Mengularla temasta bulunmuşlardır. Çengiz. Han'ın seferlerinde onun Amur Nehri havzasına gittiği yerler Belcuvana ismiyle maruf olup, tarihlere geçen Yukarı Amur bataklıklarından ileriye gitmemişlerdir. Bu da şimdiki Nerçenski'nin biraz şarkında olmuştur.

Çengiz'in yükselişinde büyük rol oynayan kavimler, Orhun-Selenga nehirleri üzerinde ve onun batısında yaşayan kavimlerdir ki, bunlardan en kuvvetlileri Uyratlar, Tayciyutlar, Uysunlar, Salciyut, Barlas, Urugut, Ürenküt ve Baykut kabilelerinden ibâret olmuştur. Bu ailenin umumî ismi Börçegin'dir. Ki, Börü Tegin demektir. Mahmud İbn Veli'nin topladığı rivayetlerde bu isim doğrudan doğruya Börü Tegin olarak, iki kelime şeklinde yazılmıştır. Bunlar elâ gözlü, sarışın olduklarından umumiyetle elâ gözlü ve sarışın insanlara Börçegin demişler. Börçeginler,. Kerulen ve Orhun havzalarında yaşayan Kıyat aşiretlerinin başında gelmiştir.

Şivey kabilelerinden Çengiz'in zuhuruna kadar ve faaliyetlerinde kendisine yardım eden kabile pek yoktur. Yalnız Urenkhit ve Mengu adında iki kabile zikredilir. Mengu'nun ne olduğu zaten pek malûm değildir. Ancak pek cesurdurlar. Diğer Türk kavimleri dört hayvanı (at, koyun, deve ve inek) bildikleri halde, bunlar aynı zamanda domuzu da biliyorlardı. Bu bakımdan Türk olmayabilirler. Zaten Köprülüzâde de öyle der. Bazıları Mengu'yu Çengiz'in ecdadı olarak addederler. Halbuki bundan yüz yıl kadar önce Vasiliev bu sakat görüşü tenkid etmişti. Çengiz'in yakın münasebet kurduğu, akraba olduğu kabileler Baykal-Orhun ve Kukenor hattının batısında otururlardı. Bunların hepsini bilmek gereklidir. Bu kabilelerin ve kavimlerin isimlerinin sonundaki çoğul eklerini "at veya "as" attığı takdirde, geriye Türkçe isimler çıkar. Onaltı yirmi aşiretten ibâret on Nirun aşiretlerinin başlıcası şunlardır; Tayciyut, Salciyut, Kanglıyat. Bunlardan "at" eki atılınca Taycı, Salcı ve Kanglı kalır.

Çengiz'in meşhur bir kumandanı Sübidey vardır. Bu isim, Moğol değil Türkçedir. Meselâ Gazneli Mahmud'un babası Sübektegin'dir. Ki, "sü" yâni ordu kelimesinden gelir. Yukarda zikredilen kabilelerden Urankaylar Baykal gölünün güney-batısında bu günkü Urankha ülkesinde otururlar. Urankay, Beyaz Kay demektir. Uran, Kaşgârlı Mahmud da beyaz manâsındadır. Bunların bir kısmı

bugün de Sayan Dağlarında otururlar. Dilleri halis Türkçedir. Radloff, Proben...'-inde bunların dillerinden örnekler vermiştir. Şimdilerde içlerinden birçok âlimler de çıkmıştır. Hristiyanlık propagandasına rağmen, çoğunluğu şamanidir. Barulas'daki "as" da Altay kavimlerinde kullanılan çoğul ekidir. Geriye Barula, daha tam ismiyle Erdemli Barula kalır ki faziletli Barula demektir. Keza bir Uranavut aşireti de vardır ki, çoğul edatı kaldırılınca geriye "Urun" kalıyor. Bu çok maruf bir Kıpçak kabilesidir ki, F. Köprülü bunları tetkik etmiştir. Çengiz'in maiyetinde İğres ve Siğres adlı iki kabile de ardır. Bunlar da İğrek-Çiğrek diye Dede Korkut'da geçmektedir. Yine Çengiz'in dayandığı kabilelerden Nüküz vardır ki, mağara manâsına imiş. Ancak Türkçemizde mağara manâsına böyle bir kelime yoktur. Fakat bu kelimeyi Şaz/Lir esasına göre tahlil edersek, kelime "nükür" şekline girer. Türkçemizde "mağara" manasına "üngür" kelimesi vardır, ki, r/z olmuştur.

Çengiz'in büyük annelerinden birisi Alangua'dır. Ki bunun hakkında Hz. Meryem kıssaları gibi bir hayli hikâye vardır. Çengiz'in maiyetini teşkil eden kabilelerden en kudretlilerinden birisi Uyşun ismini taşımaktadır. Çin kaynakları da bunu bu isimle kaydederler ki, Dede Korkut'da Uysun Khoca olmuştur. İğrek ve Çiğrek de onun oğulları olarak zikredilir. Uysunlar önceleri Batı Türkistan'da, Aral'in doğu kısımlarında oturuyorlardı. Çengiz'in zuhurundan bir asır kadar önce doğuya kaymışlardı. Çengiz devrinde, Şarkî Türkistan'da idiler. Çengiz'e yakın kabilelerden birisi de Bayatlılardır. Bunların Bayat oldukları açıktır ki, Kıpçak Dilini konuşurlardı. Bunların dilinde "y" yerine "ç" (meselâ Yerdî-cedi) kullanırlardı. Keza "ç" yerine de "ş" kullanılırdı. Harezmsâhın annesi Türkân Hatun bunlardandı. Harezmsâh Gurluları mağlup ettiği sırada doğan oğluna "Gur'u yendi" manâsında "Gursançtı" adı verilmiştir ki, bu kaynaklarda Şanştı diye kaydedilmiş, ki bu tam bir Kıpçak şivesidir. Bayatların birçok aşiretleri vardı ki, birisi Yedi Bayat'dır.

Çengiz'in yani Timucin'in Hakan olduktan sonra aldığı "Çengiz", deniz demektir. Değişik bir şekildir. Çengiz'in ecdadında Deniz isimli şahıslar çoktur. Ancak Çengiz'in zuhuru devirlerinde Moğolca galib geldiği için kelimenin Türkçe aslı pek bilinmemiş Çengiz diye değişik biçimde söylenmiş. Çengiz'in maiyetinin büyük kabilelerinden Kongratlar vardır ki, Kongrat, Kangr'dan geliyor. Kongr ismi daha Ptolomaios'un eserinde vardır. Dede Korkut Bamsı Beyrek hikâyesinin asıl hamilleri ve kahramanları da Kongratlardır. Dede Korkut'un Özbek rivâyetlerinde bu açıkça belirtilmiştir. Kongratlar, Çengiz'in Harezmi almasından hemen sonra orayı idâre ettiler. Kongratlar burayı alır almaz ilim hayatında atıldılar. Aralarında pek kültürlü şahsiyetler, hatta üç dilde (Arapça, Farsça, Türkçe) şiir yazarlar bile çıkmıştır. Bunlar Moğolca bilmemişlerdir. Zaten Moğollar içinde de böylesi hiç olmamıştır.

Çengiz devri kabileleri arasında sonra Aktatarlar geliyor. Bunlar Çengiz'in ilk mücadeleleri sırasında ona düşman olmuşlardı. Zira bunlar, Çengiz'in dede-

sini öldürmüşlerdi ki, arada bir kan davası vardır. Fakat Çengiz sonraları bunları tenkil etmiş, bir kısmını ezmiş, kalanlarını ise dost edinmiştir. Bunlarda şunlardır; Celâyir, Yala er demektir. Sunit; Sunlar. Sugun, Sun bir Kıpçak aşiretidir. Kürlevüt, Kürleler. Kürle, Şarkî Türkistan'da bir yerdir. Kingüt, Kâşgârlı'da da zikredilir. Turgavut gece bekçisi, uyumamış manâsındadır. Ancak bu kabile bugün Moğollaşmıştır. Tamgalık, Tamga ustası, ki hayvanların hangi kabileye ait olduğunu belirtendir. Damgayı hayvanların sağırlarına vururlardı. Tülegüt; Köle, fidesi ödenmemiş, parası verilmemiş manâsındadır. Bugün de mevcut olan Tülegütler, halis Türkçe konuşurlar. Kürikan, Yakutların olduğu sahalarda yaşadılar. "Üç Kürikan" Orhun yazıtlarında da zikredilir. Küri şimdi Yakutlardır. Şakayit simdilerde Altay Dağlarında yaşayan küçük bir aşirettir.

Çengiz zamanında en büyük rolü Tatarlar oynamıştır ki, Ak, Kara ve Vahşi Tatar diye üç kısma ayrılmışlardır. Karatatarlar, kendi mensup olduğu kavimdir. Aktatarlar Çin hududlarında yaşıyorlardı. Ki büyük babasını öldürdükleri için bunlara düşmandır. Bunların tarihleri bellidir. Karatatarlar Çengiz'in mensup olduğu büyük bir aşirettir. Hotan vesikalarında bunlar Çomul aşiretiyle birlikte zikredilir. Bunlar 920 lerde Kansu'ya gidip, orayı aldılar. Lobnor'dan hareket ederek Kansu Uygur hükümdarını öldürdüler. Onun iki üç yaşındaki oğlu Buku'yu Han yaptılar. Şehri aldılar, istediklerini han yaptılar. Ancak halk kendilerini sevip benimsemeyince geri çekildiler. Hoten veksikalarında bunlar "Karakarlar" diye zikredilir ki, Altın Dağlarında otururlarmış. Bunlar yavuz ve kervan basan çok cesur insanlarmış. Kaylara da pek yakınmışlar. Şüphesiz ayrı hususiyetleri de olmuştur ki, en iyi misk oradan çıkıyordu. Buna "misk-i tatüri" denilmiştir. Geçen asırda Çinli âlim Tu-ci'nin topladığı vesikalarda Karatatarlar, Dokuztatar diye geçiyor ki, gerçekten dokuz aşiretmisler.

Çengiz'in mensup olduğu Börçeginler, Şatolar, Karatatarlar arasında dolaşan sülâlelerdir. Çengiz'in ecdadı, Lobnor-Kansu arasındaki Altın dağlarda dolaşan bir aşirettir. Bunlar sonradan Orhun ve Kerulen yöresine gidip Şiveylerle karışmışlardır. Orhun kitabelerinde de Dokuz Tatar ismi geçer Çin kaynaklarında geçenlerle her ikisinin bir olduğunu Prof. B. Ögel, (CAJ,VI,1961, s. 169-181) isbat etmiştir. "Şato" Türklerindeki Şatonun, bir türkçe ismin Çince telâffuz olduğu ve burada asıl kelimenin ise "Sart" olduğu malûmdur. Bir diğer isim "Çümikien" dir ki, bu kavim ticârette mahir ve ekser mensubları hep tüccar olmuşlardır. Bilindiği gibi Çengiz neslinde de ticarete büyük kabiliyet olmuştur. Çengiz'in asıl mensub olduğu aşiret Börçegin'dir. Burada durumu bir gözden geçirirsek şöyle görürüz: En büyük camia Karatatar'dır. Bunların içinde Çömükien Çömükien (Şato)lar vardır. Bunun içinde de Börçegin sülâlesi olmuştur. Börçeginlerin gözleri mavi imiş ve umumiyetle sarışın addedilmişlerdir. Börçegin kelimesinde, enteresandır ki, T/Ç olmuş. Bunun asıl ismi "Börü Tegin" yahut "Börh Tegin"dir. Börteginler kurt anneden doğan bir prensden türemişlerdir. Börçeginler bazı büyük hadiselerden sonradır ki, Orhun taraflarına hicret ettiler. Bir kısmı da Baykal

gölünün batısında, Selanga taraflarına vardılar. Bütün bu karışık ve muğlak meseleler yüzünden Çengiz'in mensup olduğu kabileler üzerinde çalışmak pek güçtür.

Çengiz'in pek yakın saydığı kabileler şunlardır: Kürlevüt, Elçiliğin, Bargut ve Kongrat, Kürle , Bağraşgöl yanındaki bir yerin adıdır. Buradan neş'et eden meşhur şahsiyetler hayli çoktur. "Elçiliğin"ın aslı Eltegin'dir. Yine bu Tiyaşan sahasındadır. Çengiz'in zuhurundan çok önceleri yaşayan Gerdezî, Karaşehir'de yaşamış bu isimde bir Uygur prensinden bahseder. Oğuznâme'de de Buğra Han'ın Kortegin ve İltegin diye iki oğlu olmuştur. Hayli yaygın olan bu tip hikâyelerden Oğuznâme'dekine göre Kortegin'den sonra İltegin geçmiştir. Bargutlar, Bayurku'lar olsa gerek. Bunlar, Baykal Gölü'nün kuzeyinde yaşamışlardır. Bu kabileler her zaman Çengiz'in maiyetini teşkil ettiler. Yurtçı, Kuşçı, Korçu ve Kezikçi hep bunlardan çıkmıştır. Yurtçı: Hanın çadırını yapan ve yıkan yemeğine de bakan kimsedir. Kuşçı: av kuşlarını yetiştiren, avda bunları idâre edendir. Bu özelliğiyle Kuşçı da o hakanın en yakın mahremlerinden sayılabilir. Korçop silâhçı demektir. Kor silâh demek bir ve Osmanlıların "silâhdarı"ı karşılığı olabilir. Kezikçi: çadırın dört tarafında, dört köşesinde nöbet tutanlardır. İşte Çengiz'in pek yakın olması icab eden bir subayları sayılan bu dört kabileden neş'et etmiştir.

Zikri geçen Uymavut aşireti ise Uyma'lar, yani Yağmalardır. Yağmalar hayli eskidir ki, Orhun kitabelerinde de Tinesi oğlu Yağma diye geçer. X.yy sonlarında Yağmalar 2000 kadar kabile imişler. Destanlarda da "Kırkbinevli Kıyat, onbin evli Uymavut" diye geçmektedir. Bunlar Karahanlıların dayandıkları başlıca kabilelerden biridir.

Yukarıda zikredilen kabileler, Çengiz'in ecdad devrinde de bir yerde oturmuş olmalıdırlar. Zira bütün bu kabilelerin damgaları birdir. Keza Çengiz'in ve ecdadının evlenip en çok sıhrî münasebet kurduğu kabileler de bunlar ve Kongratlardır. Tabii ki, böyle sıhrî münâsebetler bir nesilde teessüs etmiş olmaz. Arada nesillerce bu tip münasebetlerin devam edip gelmesi icapedir. Çengiz'in hareketlerinde bütün bu kabileler ona pek muti olmuşlardır. Çengiz'in ecdadının nereden geldiğini tespit etmek için Çengiz'in akrabalık kurduğu kavimleri bilmek gereklidir. Bu onun nesli için en büyük delildir. Bu kavimlerin belki bir kısmı Şiveyleler birlikte oturmuşlardır. Ancak asıl onların vatani Baykal-Kukenor hattının batısidir.

Çengiz'in şeceresi kısaca şöyledir:

Yulduz Han
Ümeni
Duyun Bayan
Alangua
Buzencer/Budunçar
Buka

Qaydu Tudun Menen (burada Tudun bir rütbedir)
Baysungur
Tümene Hana
Qabul Han
Berten Bahadır
Yesükey
Çengiz

Çengiz'in seceresi de bir çok bakımdan çok enteresandır. Bir kısım ecdadı Tibet lâkapları almışlardır ki, o taraflarda yaşamış gösteriliyor. Bunların bir kısmı, Börçegin sülâlesi Budizmi kabul ettikten sonra Tibetli rahiplerin uydurduğu şeylerdir. Gerçi gerçekte de Tibet Hükümdarları ile de Çengiz'in ecdadı arasında sıhrî bağıllık mevcut olmuştur. Aybek ed-Devaddarı, Çengiz'in ecdadına dair mufassal hikâyeler nakletmektedir. O, bunları Baycu devrinde Azerbaycan taraflarına gelen Moğollardan öğrenmiş olmalıdır. Buna göre Çengiz'in büyük ceddî Karaarslan imiş. Bu, bir Tibetli kadının çocuğu imiş. Tibetli kadın ormana ağaç toplamaya gitmiş. Ancak orada vakti gelmiş , bir erkek çocuk doğurmuş. Lâkin bu çocuk demir gibi, pek ağırmış ve eve getirememiş. Ormandaki arslanlar ve vahşi hayvanlar arasında bu çocuk büyümüş, Olgunlaştığı zaman insan dili bilmezmiş. Burada dikkate değer olan, annesinin Tibetli gösterilmesidir. Azerbaycan taraflarındaki Moğollardan Abdülhak İbn Süleyman'dan alınan bu rivâyet Tibetli lâmaların uydurması olamaz. Yâni , Çengiz'in anne tarafı Tibetli gösterilmiştir. .

Diğer taraftan Çengiz'in dokuzuncu ceddî Alangua adında efsanevî bir kadındır. Bunlar Heredot'da Amazon diye geçen bir kadınlar ülkesinin sâkinleridir. Burada da esas nokta, kadınların hakim olduğu bir ülkedir. Çinlilerin Bey-şu tarihlerinde Kukenor taraflarında bir kadınlar ülkesinden bahsedilmektedir. Burada bir hükümdarın adı da Alanguadır. Bu tarihî kayıt Çengiz'in efsanevî ceddini tarihe bağlamaktadır. Bunu Rus Kyuner, 1961 de, "Orta Asya Kavimlerine ait Çin Kayıtları" adıyla neşretti. Çengiz'in ecdadına ait rivâyetlerde Alangua'nın çocuklarından Budançar'dan bahsedilir. Bu kelimenin manâsı münakaşa mevzuudur. Bir Çek âlimi, Çengiz'in neslini tarihlerden dokuzuncu cedde kadar takip etmiş ve bunları gerçek kabul etmiştir. Ona göre, dokuzuncu cedden sonrası efsanedir. Budançar + Buzançar = Budunçur, Budun-çur demektir. Budun, millet kavim, "çur,, "çor,, ise kul, hizmetçi ve Buzançer da milletin hadimi demek oluyor. Milletin hizmetinde olan "çor,,; tegin ve prens demektir. Eski Türk destanlarını Hannâme adıyla kaleme alan İmamî'de Buzencer'den bahseder. Frasca nüshası yakında bulunan, Türkçe aslını ise Prof. Togan'ın daha 1913 de Buhara'da gördüğü Hannâme bir "Zeban'-ı Buzenceri" yâni Türkçeden bahseder.

Buzencer devrinde anlaşılıyor ki, Çengiz'in ecdadı daha Türkçe konuşmakta imişler. Alangua devri, Çengiz'in ecdadının henüz Kukenor taraflarında yaşadığı

devre aittir. Çin kaynaklarının Alangua'dan bahseden kaydı 539-542 yıllarına aittir. Timur'un mezar kitâbesinde de Alangua'dan, tıpkı Hz. Meryem gibi ihtiram ve hürmetle bahsedilir. Bunları gerçek olarak kabul edebiliriz. Diğerleri Çengiz devrinde uydurulan hadiseler olarak kabul edebiliriz.

Çengiz'in ecdadına dair daha bazı hikâyeler de vardır. Ki, en önemlisi Ergenekon Efsanesidir. Bu efsanede, Çengiz'in cediti bir kurttan doğar. Kurt onu bir mağaraya kaçırır ve cediti olan şahsiyet, oradan bir kahraman olarak çıkar. Bu zat, mağarada yetişmiş ve millî kıyâfet ve üniforması ile milletin ortasına çıkıp, onlara rehberlik etmiştir. Bu üniformalı prens hakkındaki hikâyeler islâmîyetten önce Buda dininin yayıldığı sıralarda Kabil'de de olmuş. Börütegin ecdadı, kaynaklara göre başında şapkası olduğu halde Türklerin huzuruna çıkmış ve milleti onu alkışlamıştı. Bu bakımdan olsa gerek, Çengiz'in ecdadını medheden halk şâirleri onları "elbiseleriyle doğan prensler" olarak tavsif edip, övmüşlerdir. Bütün bunlar pek dağınık rivâyetlerdir.

Kurt efsanesi Göktürklerde de vardır. Kurt anne çocuğunu alıp, düşmanların sıkıştırdığı batıdaki denizin batı sahilinden doğu sahiline kaçırmıştır. Bu hikâye Kukenor'a itlak edilir. Batıdan doğuya geçiş burada mevzuubahistir. Bu hikâye Ergenekon kıssasıyla bağlıdır. Bu da türlüce yazılmıştır ki, birisi British Museum'da bulunan İbret ün-Nazîri adında Timurlular devrinde yazılmış bir eserdir. O derki; Ergenekon'a Nüküz ve Kıyan adında iki prens kaçmıştı". Diğer bir rivâyete göre bunlar kadınmış. Nihayet bunlar hâmile kalmışlar, çocukları olmuş. Kurdukları devlet ise Amazonlar ülkesi olmuş. Buraya, mağaraya kaçmak, dağları arasında saklanmak, hicretin 200 senelerinde olmuş imiş. Alangua kıssasının Çin kaynaklarındaki tarihi de 539 yılları idi. Halbuki hicretin 200 yâni 815 yıllarını gösteriyor.

Bütün bu hikâye ve kıssalardan çıkan netice şu ki, Çengiz'in ceditine anne tarafı hakimdir. Kadının rolü büyüktür. Nitekim Çengiz'in evlâdı arasında bir çok kadını hükümdar da olmuştur. Bütün bu destan ve kıssalarda Çengiz ve evlâtlarına, "sizin aslınız batıda idi, doğuya gelmeye mecbur oldunuz" denilmiştir. Çeşitli destanlar hep bunu anlatmıştır. Çengiz'in ecdadına ait secereler Moğolca ve Türkçeleri pek mufassaldır ki, tarihî bilgileri de takip edilebiliyor. Gerçek bilgilerimiz dokuzuncu cediten bu tarafa olanıdır. Burada, Baykal'ın batısında olan kabileler bahis mevzuudur. Şiveyler ise Amur nehri dolaylarına hakimdirler. Gerçi Şiveyler hayli cesurdurlar ve Çengiz sonradan onlardan da istifade etmiştir. Çengiz'in ecdadı Kabul Han'ı Şiveyler öldürmüşlerdi. Bu hikâye hem Çin kaynaklarında hem de Resideddin'de bulunmaktadır ki iki taraflı kontrol imkânı vardır. Çengiz'in menşesine ait hikâyelerin en mufassalı Aybek ed-Devaddârî'ninkidir. Diğer "Destan-ı Nesl-i Çengiz Han" adı ile Kıpçak rivâyetidir ki, 1820'lerde basılmıştır. Burada Alangua v.s hikâyeler Kıpçak şivesiyle anlatılmıştır.

Diğer bir rivâyet Sibiryâ'nın fethinde büyük hizmet gören Rus ailesi Strogonovların letopisinde zikredilmiştir. Burada Naymanlardan bahsedilmektedir.

Naymanlar Çengiz'in zuhuru sırasında ona karşı mücadele eden üç uruktan biridir. Naymanlar, Çengiz'in üstün gelmesinden sonra Altaylara geçtiler ki, Taybuğa başlarında idi. Sonradan buralara bu sebeble Taybuğa Yurdu denilmiştir. Bunlara dair Tatarca bir rivâyet Strogonov ailesinin eline geçti. Gerçi bu hikâyenin tam metni neşredilmedi. Ancak, V. Zernov'un Kasım Hanları Tarihi, 11, s. 386-388 de bir hülâsası verilmiştir. Burada Naymanların Çengiz'in karşısında ikiye ayrılması hikâye edilmektedir. Bunlardan Küçlük batıya gelip, Mâverâünnehr'de Harezmsahlarla ittifak etmişti. Sibiryaya taraflarına giden Taybuğa ise Çengiz'in tımarı ile buralara sahip olmuştu. Taybuğa devrinde Tatarların başında bir bey vardı. Bu aslında ehemmiyetli değildi. Taybuğa'nın ecdadı daha mühimdi. Çengiz, Taybuğa'yı çağırıp, ona Sibiryaya taraflarını verdi. Taybuğa da oralara giderek, bugünkü Çengi Tura şehrini kurdu. Taybuğa'dan sonra yedi neslin seçerisi takip edilmektedir ki, bunlar artık müslüman olmuşlardı. Yâni bir kısım Naymanlar İrtiş havzasına yerleşip, bazı şehirler kurdular.

Bu Naymanların haberidir. Kıpçakların rivâyeti "Destan-ı Nesl-i Çengiz Han" dır. Bütün bu rivâyetlerde Çengiz ve ecdadı hakkında çok enteresan bilgi veriyorlar. Bunlarda Moğolca hiç bir kelime yoktur.

Hayat hikâyeleri, pek eski rivâyetler karışmış olmakla beraber gençtir. Bu kavimler içinde en kudretlilerinden birisi Kıyatlardır. Bunlardan bilhassa Urenkaylar, yani Beyaz Kaylar olmuş. Kay'lara çoğul halde Kıyat denmiştir. Bunlar dört kabile imişler: 1-Yörük, (Yörük ?) 2-Yasar, 3-Çenkşiyut 4- Börçegin Kıyatları. Çenkşi, hükümdar müşâviri anlamına Çince bir kelimedir. Kıpçaklarda da müstâmeldir. Harezmsah'ın annesi Türkân Hatun'un babası "Cenkşi" idi. Harezmliler de ayrıca "Munlu" yâni "Bunlu" Kıyatlar da olmuştur.